

Lublin, 5.09. 2022 r.

Prof. dr hab. Anna Kanios
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Instytut Pedagogiki UMCS
w Lublinie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Łukasza Cywińskiego
pt. Czynniki efektywności instytucji pomocy społecznej w realizowaniu jej celów w
opiniach terenowych pracowników socjalnych oraz ich przełożonych w jednostkach
organizacyjnych pomocy społecznej. Przypadek placówek powiatu grodzkiego
Siemianowice Śląskie
napisanej pod kierunkiem dr hab. prof. UP Krzysztofa Czekaja i promotora
pomocniczego dr Łukasza Trembaczowskiego

1. Ocena ogólna

Przedkładana mi do oceny rozprawa doktorska lokuje się tematycznie w szeroko pojętym obszarze polityki społecznej, pracy socjalnej oraz naukach o zarządzaniu. Poświęcona została problematyce efektywności funkcjonowania instytucji pomocy społecznej w realizowaniu jej celów w opiniach terenowych pracowników socjalnych oraz ich przełożonych. Autor czyni to na przykładzie placówek pomocy społecznej powiatu grodzkiego Siemianowice Śląskie.

2. Ocena konstrukcji pracy

Praca składa się z wprowadzenia, ośmiu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, neografii, spisu aktów prawnych, spisu tabel i rysunków oraz aneksu. Całość zawarta jest na 326 stronach.

Część teoretyczną stanowią rozdziały 1, 2 i 3. Obejmuje ona 72 strony (od 8 do 80 strony), część opisująca metodologię badań własnych (rozdział 4) zamieszczona jest na 49 stronach (od 81 do 129 strony), zaś część empiryczna, prezentująca wyniki badań własnych

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Kanios'.

(rozdziały 5, 6, 7 i 8) obejmuje aż 146 stron (od 130 do 276 strony), zakończenie (277-293). Warto podkreślić, iż bibliografia liczy aż 370 pozycji.

Konstrukcja rozprawy jest prawidłowa, typowa dla prac empirycznych i nie budzi zastrzeżeń. Jest logiczna i przejrzysta, podporządkowana realizacji tematu.

3. Ocena merytoryczna pracy

Całościowa ocena merytoryczna rozprawy doktorskiej mgr Łukasza Cywińskiego jest pozytywna. Wysoka jest poznawcza i merytoryczna wartość pracy. Praca jest dojrzałą analizą, opartą na dobrej znajomości literatury przedmiotu.¹

Rozdział I dysertacji został poświęcony problematyce funkcjonowania instytucji i systemu pomocy społecznej w Polsce. Autor bardzo kompetentnie opisał powyższe kwestie, wykazał się bardzo dobrą znajomością różnorodnych aspektów kształtowania się systemu pomocy społecznej po 1989 roku. Z dużą skrupulatnością opisał przemiany stanu prawnego pomocy społecznej tamtego okresu do chwili obecnej, przyczyny i konsekwencje z nich wynikające. Również bardzo dobrze znana jest Autorowi struktura organizacyjna pomocy społecznej, zarówno na poziomie gminy, powiatu, jak i województwa.

Istotną częścią systemu pomocy społecznej są oczywiście ludzie, czyli kadra pomocowa. Dostrzega to Autor dysertacji wskazując na potrzebę posiadania przez nią odpowiednich kompetencji, postaw oraz systemu wartości. Dodatkowo Autor wskazuje na potrzebę dysponowania przez profesjonalistów odpowiednimi metodami, technikami i narzędziami, aby móc zaplanowane cele wcielać w życie i urealniać w praktyce działalności pomocowej. Warty podkreślenia jest fakt, iż Pan Magister nie dokonuje opisu analizowanych kwestii bezkrytycznie, wręcz przeciwnie zauważa dylematy systemu pomocy społecznej, takie jak chociażby: obniżenie rangi zawodu pracownika socjalnego w Polsce, biurokratyzacja pracy, powoływanie do życia nowych zawodów: jak chociażby asystent rodziny, osoby niepełnosprawnej czy osoby starszej, które mogą doprowadzić do wielu trudności w polu pracy socjalnej. Poziom naukowy tego rozdziału rozprawy doktorskiej oceniam wysoko.

¹ Promotorem rozprawy jest prof. Krzysztof Czekaj, który jest wybitnym polskim naukowcem, specjalizującym się w problematyce pracy socjalnej, socjologii problemów społecznych, w szczególności miast Górnego Śląska co jest gwarantem wysokiego poziomu przygotowywanej rozprawy doktorskiej.

W drugim rozdziale teoretyczno-przeglądowym Autor prezentuje zasadniczą dla swojego projektu badawczego kategorię efektywności. Definiuje w nim pojęcie efektywności wskazując na różne obszary znaczeniowe analizowanego terminu. Dokonuje przeglądu pojęcia w ujęciu nauk o zarządzaniu, polityki społecznej oraz pomocy społecznej. Dokonana analiza pojęciowa jest bardzo szczegółowa i wielopłaszczyznowa. Autor zdaje sobie sprawę, iż kategoria efektywności jest pojęciem wieloaspektowym, wielowymiarowym, wieloprzekrojowym oraz niewymiernym. Interesującym obszarem analiz jest prezentacja przykładowych modeli oceny efektywności instytucji pomocy społecznej, które były stosowane przez badaczy w praktyce badawczej. Jednak brakuje mi tutaj wyraźniejszego uwypuklenia teorii/koncepcji efektywności, która stała się podstawą/punktem wyjścia do wyróżnienia analizowanych w pracy wskaźników empirycznych efektywności. Wprawdzie w zakończeniu Autor wskazuje na koncepcję efektywności autorstwa Elżbiety Skrzypek oraz Mariusza Hoffmana, ale moim zdaniem lepiej byłoby też tę informację zawrzeć w rozdziale metodologicznym.

Trzeci z rozdziałów stanowiących teoretyczną podbudowę projektu badawczego mgr Łukasza Cywińskiego został zatytułowany *Siemianowice Śląskie i kadra pomocy społecznej jako przedmiot badań*. W pierwszym podrozdziale Autor w interesujący sposób przedstawił historyczne aspekty rozwoju tego miasta, skupiając uwagę na czynnikach przyczyniających się do rozwoju aglomeracji. W kolejnym podrozdziale znajdujemy z kolei opis struktury i poszczególnych dzielnic miasta. Autor sięgnął tutaj do wielu źródeł historycznych. Zaprezentowane treści rzeczywiście przybliżają czytelnikowi specyfikę miasta, co było zamierzeniem mgr Łukasza Cywińskiego. Dopelnieniem obrazu terenu badań jest społeczno-demograficzna charakterystyka mieszkańców Siemianowic Śląskich. Autor mając świadomość celu, który przyświeca jego projektowi badawczemu opisał zamieszkującą tam ludność pod kątem doświadczanych przez nich problemów społecznych, takich jak bezrobocie, ubóstwo czy starzenie się społeczeństwa. Podsumowaniem tej części rozważań natury teoretyczno-przeglądowej jest ostatni podrozdział stanowiący charakterystykę systemu pomocy społecznej w Siemianowicach Śląskich. Pan Magister zaprezentował w nim opis funkcjonujących na terenie miasta instytucji pomocy społecznej, w tym Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie, na terenie którego prowadził badania. Znajdują się w nim również treści dotyczące specyfiki zawodu pracownika socjalnego, takie jak: wymagania ustawowe, cechy zawodu, opis metod pracy

socjalnej. Treści te (s.74-78) uważam za ważne i interesujące, jednak sugerowałabym umieścić je w innej części pracy (np. w rozdziale I, podrozdz.1.4. Kadry pomocy społecznej) z tego względu, iż treści te nie dotyczą tylko i wyłącznie pracowników socjalnych z obszaru Siemianowic Śląskich, ale w ogóle tej grupy zawodowej w Polsce.

Niezwykle ważną częścią każdej pracy empirycznej jest rozdział metodologiczny, który stanowi prezentację koncepcji metodologicznej badań własnych. Został on napisany prawidłowo. Autor poprawnie sformułował przedmiot badań i wyprowadził cele badań. Autor sformułował cztery cele szczegółowe. Wybór przedmiotu i celów badań należy ocenić pozytywnie. Natomiast kwestia właściwego sformułowania problemów badawczych nie jest dla mnie jasna, ponieważ problemy badawcze zazwyczaj mają postać pytań, na które poszukuje się odpowiedzi w drodze badań, a Autor wprawdzie sformułował je w formie pytań, tyle że bez znaków zapytania na końcu zdania, co uznaję jako zwykłe przeoczenie. Jednak podrozdział 4.2. zatytułował: *Pytania badawcze i problemy badawcze*, co moim zdaniem jest potknięciem metodologicznym ponieważ problem badawczy jest pytaniem na które poszukuje się odpowiedzi w drodze badań. Poza tym Autor formułując problemy badawcze używa słowa „wpływ” (s.88) zakładając niejako, iż jeden czynnik oddziałuje na drugi. Moim zdaniem bardziej obiektywnie i poprawnie metodologicznie byłoby nieużywanie słowa „wpływ”, a jeżeli już to zastąpienie go słowem „istnieje zależność”. Nie jesteśmy wówczas zmuszeni niejako do określania kierunku oddziaływania.

Problemy badawcze zostały sformułowane następująco:

1. „Czy, a jeżeli tak to w jakim zakresie kwestia bezpieczeństwa pracowników socjalnych oraz ich przełożonych wpływa na efektywność podejmowanych przez nich działań.
2. Czy, a jeżeli tak to w jakim zakresie informacja i wiedza pracowników wpływa na efektywność podejmowanych przez nich działań.
3. Czy, a jeżeli tak to w jakim zakresie relacje badanych pracowników systemu pomocy społecznej determinują efektywność ich pracy.
4. Czy, a jeżeli tak to w jakim zakresie czynniki organizacyjno prawne badanych jednostek determinują efektywność instytucji pomocy społecznej w mieście”

Autor słusznie zrezygnował z wysuwania hipotez badawczych uznając, iż nie stawia się ich w badaniach jakościowych. Zmienne i wskaźniki zostały poprawnie wyróżnione.

Metodami zastosowanymi w badaniach były: monografia problemowa, metoda wywiadu pogłębionego oraz metoda analizy dokumentów zastanych (*desk research*). Pozwoliła ona na pozyskanie dodatkowych informacji z różnych źródeł. Analizowano dostępne dokumenty: regulaminy, statuty, akty prawne, wywiady środowiskowe, notatki służbowe pracowników socjalnych. W moim przekonaniu jest to dobry wybór metod badawczych w przypadku analizy niniejszego przedmiotu badawczego. Do analizy zgromadzonych danych Autor zastosował oprogramowanie MAXQDA, należące do rodziny programów CAQDAS (Computer-Assisted Qualitative Data Analysis Software). Jak pisze Autor (s.112) „zastosowanie oprogramowania MAXQDA umożliwiło bardzo precyzyjne planowanie i organizowanie baz danych analitycznych (przeprowadzonych wywiadów), w tym także transkrybowanie, formatowanie czy tworzenie procedur analitycznych”.

Badania w sensie terenowym zostały przeprowadzone na terenie Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Siemianowicach Śląskich. Autor przeprowadził je osobiście co zasługuje na uwagę. Autor podaje, iż wywiady były rejestrowane przy użyciu urządzenia rejestrującego dźwięk. Łącznie trwały aż 24 godz. i 30 min. Następnie zostały one poddane transkrypcji, a zapis wynosił 542 strony tekstu !!!(tab.3, str.125). W dalszej części Autor opisuje dokładnie proces kodowania danych, tworzenia drzewa kodowego. Wszystkie te zabiegi natury metodologicznej sprawiają, iż wartość zgromadzonych danych jest bardzo wiarygodna i świadczy o dużej świadomości metodologicznej Autora pracy.

Kolejne rozdziały dysertacji od rozdziału V do VIII tworzą część empiryczną pracy i są prezentacją wyników badań własnych.

W rozdziale V zatytułowanym *Czynniki efektywności pomocy społecznej w Siemianowicach Śląskich w kontekście bezpieczeństwa terenowych pracowników socjalnych oraz ich przełożonych* zaprezentowano wyniki badań dotyczące czynników efektywności systemu pomocy społecznej dotyczące bezpieczeństwa fizycznego pracowników terenowych oraz ich przełożonych, zagrożenia syndromem wypalenia zawodowego oraz zagrożenia epidemicznego. Interesujące i zarazem ogromnie niepokojące jest to, że badani pracownicy socjalni potwierdzają, iż agresja (słowna, a nawet bezpośrednia-fizyczna) jest elementem ich pracy wpisanym w ten zawód, a przełożeni nie widzą możliwości skutecznego działania czy wsparcia pracowników, wskazując raczej na służby porządkowe, jak policja czy straż miejska.

Interesujące wyniki badań Autor uzyskał także w aspekcie wypalenia zawodowego. Z wypowiedzi badanych wynika, iż mają oni świadomość występowania tego problemu w ich zawodzie, nawet wśród pracowników socjalnych, ich kolegów z pracy, jednak nikt z badanych nie wskazał siebie jako osoby wypalonej zawodowo. Wypowiedzi respondentów wskazują nawet na zaprzeczenie występowania tego syndromu u siebie.

Z wypowiedzi badanych wynika także, że Ośrodek w sytuacji zagrożenia epidemicznego był dość dobrze zorganizowany, a pracownicy socjalni, co zaskakujące, zadowoleni z możliwości przeprowadzania wywiadów środowiskowych przez telefon.

Należy podkreślić, że Autor wysuwa adekwatne i pogłębione wnioski w stosunku do analizowanych treści, wskazuje również autorów, którzy w literaturze przedmiotu zajmują się kwestiami bezpieczeństwa czy wypalenia zawodowego. Są to zarówno polscy, jak i zagraniczni badacze.

W kolejnym rozdziale szóstym dokonano analizy rzetelności informacji uzyskiwanej przez pracowników socjalnych do oceny sytuacji rodzinno-socjalnej klientów. Interesującym aspektem rozważań jest fakt pozyskiwania informacji o klientach z mediów społecznościowych, co powinno wzbudzać dylematy i kontrowersje, a badani pracownicy traktują ten sposób postępowania jako dość oczywisty. Autor dostrzega bardzo wyraźnie dylemat osób pomagających polegający na podawaniu przez klientów nieprawdziwych informacji podczas wywiadu środowiskowego, które to dane są oficjalne i pozyskiwaniu informacji poprzez media społecznościowe, najczęściej Facebooka, które może i są bliższe prawdy, ale nieoficjalne, a zatem w zasadzie bezużyteczne. Analizie poddano również czynniki efektywności w kontekście interpretacji przepisów prawnych czy obowiązujących procedur, które jak się okazuje mogą być bardzo różnie interpretowane w zależności od punktu widzenia pracownika socjalnego. Kwestie te dotyczą interpretacji warunków życiowych, sytuacji zawodowej czy życiowej klientów. Trzecim elementem poddanym analizie były kwestie wykształcenia oraz podnoszenia kwalifikacji przez pracowników socjalnych oraz ich przełożonych. Z uzyskanych danych Autor jednoznacznie wnioskuje, iż w opinii respondentów wiedza zdobyta podczas studiów wyższych jest zupełnie zbędna i nieprzydatna, zaś badani doceniają praktyczność kształcenia w szkołach policealnych pracowników służb społecznych. Uzyskane dane są wysoce niepokojące, bowiem praca socjalna z drugim człowiekiem (rodziną, grupą) nie jest tylko i wyłącznie techniczną

umiejętnością wypełniania procedur i dokumentów, a jej świadczenie wymaga zdecydowanie większej wiedzy i świadomości w tym zakresie.

Czynniki efektywności pomocy społecznej rozpatrywane w kontekście relacji i umiejętności stanowiły przedmiot analizy rozdziału siódmego. Autor tutaj wziął pod uwagę następujące wskaźniki: czynniki efektywności pomocy społecznej w mieście w kontekście wzajemnych relacji pomiędzy pracownikami, relacji terenowych pracowników socjalnych ze świadczeniobiorcami oraz współpracy terenowych pracowników socjalnych oraz ich przełożonych z innymi instytucjami działającymi w polu pomocy społecznej. Uzyskane wyniki są bardzo optymistyczne, ukazują bowiem bardzo dobre relacje pomiędzy pracownikami oraz kadrą kierowniczą. Nieco mniej optymistyczne są wypowiedzi badanych respondentów w kontekście relacji z klientami. Mam tutaj na myśli dbanie o dobre relacje z nimi z powodu własnego komfortu pracy i braku poparcia ze strony kadry zarządzającej w sytuacji konfliktu z klientem. Z kolei relacje z przedstawicielami różnych podmiotów oceniane są jako skuteczne narzędzie w rozwiązywaniu pojawiających się trudności.

Ostatni rozdział natury empirycznej został poświęcony analizie czynników efektywności pomocy społecznej w Siemianowicach Śląskich w kontekście obowiązujących uwarunkowań normatywnych oraz organizacyjnych. Tutaj z kolei wzięto pod uwagę: uwarunkowania pracy administracyjnej badanych jednostek, uwarunkowania normatywne oraz strukturę organizacyjną badanej instytucji. Wskazywano na biurokrację, nadmiar dokumentacji w pracy pracownika socjalnego, który rzeczywiście (jak potwierdzają liczne badania autorów z dziedziny pracy socjalnej, m.in. B. Kromolickiej, E. Kantowicz, A. Michalskiej, K. Krzyszkowskiego i innych) staje się bardziej urzędnikiem niżeli profesjonalistą od pomagania osobie czy rodzinie.

Ostatnim elementem zamykającym całość projektu badawczego jest zakończenie, które jest swoistym podsumowaniem, odpowiedzią na postawione problemy badawcze. Bardzo ważne jest sformułowanie przez Doktoranta wniosków praktycznych

Podsumowując, Autor dysertacji wykazał się dobrą znajomością wiedzy teoretycznej w dyscyplinie naukowej socjologia oraz umiejętnością samodzielnego przeprowadzenia badań empirycznych, stanowiących podstawę dociekań w rozdziałach o charakterze empirycznym.

W recenzowanej pracy moje wątpliwości budzą natomiast brak narzędzia badawczego – scenariusza wywiadu pogłębionego, który powinien moim zdaniem znajdować się w Aneksie. Bez tego trudno w zasadzie ocenić, na jakie pytania odpowiadali respondenci, ile tych pytań było, etc.. Kolejną wątpliwość rodzi używanie słowa „wpływ” w problemach badawczych.

Konkluzja

Ogólna ocena rozprawy doktorskiej mgr Łukasza Cywińskiego jest pozytywna. Rozprawa jest dobrze przygotowana pod względem teoretycznym i metodologicznym. Wnosi nowe elementy do wiedzy o funkcjonowaniu systemu pomocy społecznej w Polsce.

Uważam, że opiniowana praca doktorska spełnia wymagania ustawowe stawiane rozprawom doktorskim, określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity: Dz. U. z 2017, poz. 1789).

W związku z powyższym wnoszę o przyjęcie rozprawy doktorskiej i dopuszczenie mgr Łukasza Cywińskiego do publicznej obrony.

Praca doktorska mgr Łukasza Cywińskiego posiada wysokie walory poznawcze i aplikacyjne. Autora wyróżnia rzetelność badawcza, dobra znajomość tematu, warsztatu badawczego i literatury przedmiotu dlatego uważam, że pracę warto opublikować.

Lublin, 5.09.22 Anna Kanió